

Bölüm 10

AHMED CÂVİD BEY'İN MÜNTEHABÂT İSİMLİ ESERİNİN KAYNAKLARINDAN ENVERÎ TARİHİ'NİN BİRİNCİ CİLDİ

Zülfiye KOÇAK¹

Giriş

Osmanlı Devleti'ndeki gelişimi incelendiğinde, tarih yazıcılığının devletin kuruluşuna göre geç bir dönemde başladığı ifade edilebilir. Bu durumun tabii sonucu olarak da Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemine ait kaynaklar mevcut değildir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi hakkında Pachymeres, Necephoras ve Kantakousenos gibi Bizans tarihçileri ile İbn Battûta ve el-Ömeri gibi Arap seyyahlarının verdiği bilgiler de kısıtlıdır (Afyoncu, 2009: 3). Osmanlı Devleti'nde tarih yazıcılığının ilk örnekleri, XV. yüzyıl başlarında kaleme alınmıştır (Özcan, 2013a: 272). Bu eserler, devletin kuruluş dönemindeki fetih ve gaza ruhunu yansıtan menâkıbname ve gazavatname türünden eserlerdir (İpşirli, 1999: 247). Bu bağlamda bahsedilecek ilk eser, Yahşi Fakih'in Menâkıb-ı Âl-i Osman isimli eserdir. Yahşi Fakih'in, bizzat şahit olduğu olayların yanı sıra babasından dinlediklerini de eserine eklemiş olabileceği ifade edilmiştir (Afyoncu, 2009: 4). Günümüze kadar herhangi bir nüshasına tesadüf edilemeyen bu eser, Aşıkpaşazâde tarafından kaynak olarak kullanılmış, ardından Neşrî ve Oruç Bey gibi diğer tarihçelere de kaynaklık etmiştir (Managé, 1963: 50; Şahin, 2013: 181). Osmanlı tarih yazıcılığının bugün mevcut en erken tarihli örneği, Şair Ahmedî tarafından kaleme alınan, on bin beyitlik manzum Dâsitân-ı Tevârîh-i Âl-i Osmân adlı eserdir (Aydın, 2002: 417). Osmanlı tarihine ait ilk kaynak olmasının yanı sıra Ertuğrul Gazi'den Emir Süleyman dönemine kadar olan olayları anlatması önemini oldukça arttırmaktadır (Menagé, 1978: 229).

II. Murad devri Osmanlı tarih yazıcılığında çok önemli bir yere sahiptir. Bu dönemde tarih yazıcılığı iki önemli gelişmeye sahne olmuştur. Bu gelişmelerden birincisi Arapça ve Farsça eserlerin tercüme edilmesidir. İkinci gelişme ise Tarihî Takvimler, Anonim Tevârih-i Âl-i Osmânlar ile gazavatnâme ve fetihnâme türlerine ait ilk denemelerin yapılmış olmasıdır (Öztürk, 1999: 257). Hz. Âdem'den itibaren peygamberlerin ve halifelerin kronolojik listeleri, Selçuklular, Osmanlılar, Karmanoğulları ile diğer devlet ve beyliklere ait bilgileri içeren Tarihî Takvimlerin en önemli yönü yazıldıkları döneme ait kısa ancak önemli bilgiler vermesidir (Turan, 2007: 6-7). İlk örnekleri II. Murad döneminde oluşturan ve II. Bayezid döneminde yazılmaya başlanan ve yazarı bilinmeyen Anonim Tevârîh-i Âl-i Osmânlar, içerik bakımından farklılık göstermelerine rağmen genellikle birbirlerine bağlıdırlar (Özcan,

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. E-posta: zkocak@beu.edu.tr.

Sultan I. Abdülhamid'in tahta çıkışından 1783 yılına kadarki olayları, üçüncü cildi ise 1787-1792 yılları arasındaki Osmanlı-Rus ve Avusturya harplerini anlatmaktadır.

Ahmed Câvid Efendi ise XIX. yüzyılda özel tarihçe kaleme alan kişilerden biridir. Muntehabat ismini verdiği ve iki ciltten oluşan eserinde 1623-1791 yılları arasındaki Osmanlı-Rus ilişkilerini konu edinmektedir. Ahmed Câvid, Muntehabat'ını hazırlarken kendinden önceki dönemler için, özel tarihçeler ve vekayinüvislerin eserlerinden faydalanmış ve eserinin son bölümü kendi intibalarını aktarmıştır.

Ahmed Câvid, Muntehabât isimli eserinde H. 1182-1188/M. 1768-1774 yılları arasındaki olayları Enverî Tarihi'nden faydalanarak yazmıştır. Ancak Ahmed Câvid Efendi'nin Enverî Tarihi'nden faydalanırken belirli bir düzen çerçevesinde hareket etmediği dikkati çekmektedir. Öncelikle Enverî Tarihi'nin birinci cildi tamamen 1768-1774 tarihli Osmanlı-Rus savaşını konu edinmektedir. Bu cilde sefer havadisleriyle merkezden gönderilen belge kayıtları ve sefer sırasında yapılan tayin ve atamalar da dâhil edilmiştir. Ahmed Câvid Efendi, eserinde bu tayin ve atamalardan bazılarını yer vermişken, bazılarını hiç değinmemiştir. Bu haliyle eserine dâhil ettiği tayin ve atamalarda belirli bir düzende hareket etmediği görülmektedir.

Ahmed Câvid Efendi, Enverî Tarihi'nden birbirleriyle bağlantılı kimi konu başlıklarını bağlaç kullanmak ya da doğrudan birleştirmek suretiyle kullandığı tespit edilen bir başka husustur.

Ahmed Câvid Efendi, Enverî Tarihi'ndeki konuları büyük bir oranda mealen, kısaltarak ve özetleyerek eserine almayı tercih etmiştir. Muntehabât'a mealen aldığı konularda içerik bakımından herhangi bir sorun mevcut değilse de kısaltarak ve özetleyerek almayı tercih ettiği kimi konuların içeriklerinde bazı eksiklikler görülmektedir.

Enverî Tarihi'nden faydalanılan konuların başlıkları incelendiğinde, kimi konu başlıklarının hiç değiştirilmeden doğrudan nakledildiği görülmektedir (bkz. Ek 1). Bunlar dışında bir hayli başlık da, bir ya da birkaç kelimededen oluşan farklılıkla esere dâhil edilmiştir (bkz. Ek 2). Eserine eklediği konu başlıklarından çok uzun bulduklarını ise kısaltarak eserine dâhil etmeyi uygun bulmuştur (bkz. Ek 3). Kısaltarak aldığı başlıklar bazen konu bütünlüğünü ifade etmekte yetersiz kalırken az sayıdaki başlığı da birleştirerek kullanmıştır (bkz. Ek 4).

Ahmed Câvid Efendi, eserinde büyük bir oranda başka tarihçeleri kaynak kullanmıştır. Enverî Tarihi'nin birinci cildinde tespit edilen noktalar dikkate alındığında kendi intibaları dışında kalan kısımların, bu şartlar göz önüne alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Adaloğlu, H. H. (1999). Osmanlı Tarih Yazıcılığında Tevârih-i Âl-i Osman Geleneği. Güler Eren (Ed.), *Osmanlı*, Cilt 8 içinde (s. 286-292). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Afyoncu, E. (2000). Osmanlı Müverrihlerine Dair Tercihat Kayıtları-I. *Belgeler*, 20 (24), 77-155.
- Afyoncu, E. (2009). *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Ahmed Câvid. (1998). *Hadîka -i Vekâyi'*. Adnan Baycar (Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ahmed Câvid. (2004). *Osmanlı Rus İlişkileri Tarihi -Ahmed Câvid Bey'in Muntehabâtı-*. Adnan Baycar (Haz.). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Ahmed Vâsîf Efendi. (1994). *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, Mücteba İlgürel (Yay. Haz.). Ankara: TTK Yayınları.

Sosyal Bilimler Tarih ve Sanat

- Ahmed Vâsîf Efendi. (2014). *Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâikü'l-ahbâr 1774-1779 (1188-1193)*, Prof. Dr. Mücteba İlgürel (Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aksoy, H. (1995). Fetihnâme. *DİA*, Cilt 12 içinde (s. 470-472). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aktepe, M. (1963). Enverî. *İA*, Cilt 4 içinde (s. 280-283). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Aydın, A. (2002). Osmanlı Tarih Yazıcılığı. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (Ed.). *Türkler*, Cilt 11 içinde (s. 417-425). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Babinger, F. (2000). *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. (Coşkun Üçok, Çev.). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bayram, Ü. F. (2014). *Enverî Târîhi (Metin ve Tahlil)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Canatar, M. (1993). Cenâbî Mustafâ Efendi. *DİA*, Cilt 7 içinde (s. 352-353). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çalışkan, M. S. (2000). *(Vekâyi'nüvis) Enverî Sadullah Efendi ve Tarihi'nin I. Cildi'nin Metin ve Tahlili (1182-1188/1768-1774)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Çiçek, H. (2018) *(Vekâyi'nüvis) Sadullah Enverî Efendi ve Tarihi'nin II. Cildi'nin Metin ve Tahlili (1187-1197/1774-1783)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Erkan, M. (1996). Gazavatnâme. *DİA*, Cilt 13 içinde (s. 439-440). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gelibolulu Âlî Mustafâ Efendi. (1997). *Kitâbü't-Târîh-i Kühnü'l-Ahbâr, I/1-2*, Ahmet Uğur- Mustafa Çuhadar- Ahmet Gül- İbrahim Hakkı Çuhadar (Yay. Haz.). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- İpşirli, M. (1999). Osmanlı Tarih Yazıcılığı. Güler Eren(Ed.), *Osmanlı*, Cilt 8 içinde (s. 247-256). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kâtip Çelebi. (2016). *Fezleke, Cilt I*. Zeynep Aycibin (Yay. Haz.). İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- Kaya, N. (2001). Karaçelebizade Abdülaziz Efendi. *DİA*, Cilt 24 içinde (s. 381-383). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kut, G. (1998). Heşt Bihişt, *DİA*, Cilt 17 içinde (s. 273-274). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kütükoğlu, B. (1989). Ali, Mustafâ Efendi. *DİA*, Cilt 2 içinde (s. 414-416). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kütükoğlu, B. (1994). *Vekâyi'nüvis-Makaleler-*. İstanbul: İstanbul Feth Cemiyeti Yayınları.
- Managé, V. L. (1963). The Menâqib Of Yakhshi Faqih. *Bulletin Of The School Of Oriental and African Studies*, 26(1), 50-54.
- Managé, V. L. (1978). Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı. Salih Özbaran, (Çev.). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, 9, 227-240.
- Mehmed Cemâleddin. (2003). *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri -Âyîne-i Zurefâ-*. Mehmet Arslan (Haz.), İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Özcan, A. (1989). Ahmed Câvid. *DİA*, Cilt 2 içinde (s. 52-53). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özcan, A. (1998). Heşt Bihişt. *DİA*, Cilt 17 içinde (s. 271-273). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özcan, A. (2003). Fatih Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İstanbul'un Fethi'nin 550. Yılı Özel Sayısı)*, 14, 55-62.
- Özcan, A. (2006a). Osmanlı Tarih Edebiyatında Türlerle Genel Bir Bakış. *Essays In Honour Of Ekmeleddin İhsanoğlu*, Cilt I içinde (s. 129-152). Mustafa Kaçar, Zeynep Durukal (Compiled By.), Research Centre For Islamic History, Art and Culture (IRCICA). İstanbul.
- Özcan, A. (2006b). Kanuni Sultan Süleyman Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü. *Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan* içinde (s. 113-154). Zeynep Ertuğ Tarım (Ed). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Özcan, A. (2007). Neşri. *DİA*, Cilt 33 içinde (s. 20-22). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özcan, A. (2011). Tevârih-i Âl-i Osmân. *DİA*, Cilt 40 içinde (s. 579-581). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özcan, A. (2012). Enverî, Sâdullah. Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi içinde (s. 155). Yrd. Doç. Dr. Âlim Kahraman (Ed.). İstanbul: Üsküdar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Özcan, A. (2013a). II. Bayezid Devri Tarihçiliği ve İlk Standart Osmanlı Tarihleri. *Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi İlmî Araştırmalar-İnsan ve Toplum Bilimler Dergisi*, 2, 141-153.
- Özcan, A. (2013b). Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel bir Bakış", *Fatih Sultan Mehmed*

Sosyal Bilimler Tarih ve Sanat

Vakıf Üniversitesi İlmî Araştırmalar-İnsan ve Toplum Bilimler Dergisi, 1, 271-293.

Özgül, İ. (2010). *Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l-Ebrâr Adlı Eseri (1299-1648) Tahlil ve Metin*. Yayınlanmış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öztürk, N. (1999). Osmanlılar'da Tarih Yazıcılığı Üzerine. Güler Eren (Ed.), *Osmanlı*, Cilt 8 içinde (s. 257-261). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Öztürk, N. (2015). *İmparatorluk Tarihinin Kalemlî Muhafızları Osmanlı Tarihçileri- Ahmedî'den Ahmed Refik'e-*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.

Schmidt, J. (2002). Künhü'l-Ahbar. *DİA*, Cilt 26 içinde (s. 555-556). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Severcan, Ş. (1999). Süleymannâmeler. Güler Eren (Ed.), *Osmanlı*, Cilt 8 içinde (s. 301-317). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Şahin, H. (2013). Yahşi Fakih", *DİA*, Cilt 43 içinde (s. 180-182). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Tekindağ, M. C. Ş. (1970). Selim-nameler. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 1, 197-230.

Turan, Ş. (1998). Hoca Sâdeddin Efendi. *DİA*, Cilt 18 içinde (s. 196-198). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Turan, Ş. (2002). Kemalpaşazâde. *DİA*, Cilt 25 içinde (s. 238-240). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Woodhead, C. (2010). Şehnâme-i. *DİA*, Cilt 38 içinde (s. 456-458). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.